

Abb. 5: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Das rechte Fenster von Fensterpaar, s. Abb. 4. Freigelegte profilierte Sockel der Sitze. Foto R. Gája, 2016.

Abb. 6: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Dokumentation des Sockelprofils vom Sitz in Form eines Ordenspedestalfußes (Aufnahme und Zeichnung M. Rykl, 2006). 1 – Putzanlauf zur verschwundenen Ziegelpflasterung; 2 – Fußprofilende und Anschluss des (abgebauten) Piedestalschaftes nach oben; 3 – Kote der Ziegelpflasterung seit dem 16. Jahrhundert bis Erhöhung um 1628; 4 – Durchblick zur Kant der Laibung; 5 – Grob verputztes Mauerwerk, in der Aufschüttung verborgen; 6 – zum Vergleich der Formzingle aus dem Lapidariums der Prager Burg aus der ersten Pernsteinischen Bauaktivität, 1526–1534 (übernommen aus P. Chotěbor, s. Anm. 19, s. 471).

Abb. 7: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Erstes Obergeschoss, das rechte Fenster vom Fensterpaar, Sockel vom Sitz. 1 – Ziegelpflasterungstorso; 2 – Ansatz des vertikalen Schaftes vom Piedestal; 3 – Spätgotischer Verputz der konischen Laibung.

Abb. 8: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Erstes Obergeschoss, Raum unter den Stiegen, Teilgrundriss mit Auszeichnung der Steinplatten und der Profilierung des Randes. Aufnahme T. Veselá, 2016. 1–2 – Steinplatten 1 und 2, Vollgrundriss, grau – sichtbarer Rand, punktiert – verborgener Umriss des Profils, Strichlinie – unzugänglicher Teil; 3 – Nicht profilierte, aber bearbeitete Kant in der „technischen Qualität“; 4 – Türzarge und Trennwand; 5 – Der bei den Baueingriffen durchgesägte Dielenboden.

Abb. 9: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Platte Nr. 1, Detail mit Profil, links vertikale Kant der Platte Nr. 2 in der „technischen“ Bearbeitungsqualität. Abb. 10: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Auswahl der Dokumentation aus d. J. 1960. Übernommen aus: M. Pavlík-M. Vilímková, Stavebně historický průzkum čp. 510/I (Bauhistorische Untersuchung des Hauses Nr. 510/I).

A: Analytischer Grundriss vom Erdgeschoss; 1 – Vermauertes Portal Nr. 1 mit Datierung 1537; 2 – Spitzbogiges Portal Nr. 2; 3 – Rechteckiges Portal Nr. 3; 4 – Portal zur Treppe ins Kellergeschoss, Nr. 4; 5 – Spitzbogengewölbe; 6 – Gewölbe mit unregelmäßigen ovalen Schildbogen; 7 – Das präzise ausgeführte Gratgewölbe, zu den Gewölben im Obergeschoss aus der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts analogisch; 8 – Der durchfahrbare Flur, durch Ausmündung der Kellerstiege und Antritt zur Treppe in die Obergeschosse verengt; 9 – Durchfahrt durch den Flügel in die Michalská (Michaelis-) G.; B: Spitzbogenportal 2, Aufnahme von M. Pavlík, 1960.

Abb. 11: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Rechteckiges Portal Nr. 1 mit Datierung 1537, von der neu trassierten Frühbarocktreppe überschritten. Es war unmöglich die Profilierung mittels Sondierung zu beglaubigen.

Abb. 12: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Hofflügel, Erd- und Halbgewölbe. Foto L. Bartoš, 2016. 1 – Fund der paneelierten Backsteinfassade mit Ausmalung aus den 1340er Jahren; 2 – Spitzbogenportal Nr. 2; 3 – Rechteckiges Portal Nr. 3; 4 – Fundstelle vom Torso eines Fenstergewändesturzes; 5 – Steinerner Sohlbank eines gotischen Fenstergewändes, wohl in der Sekundärposition.

Abb. 13: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Spitzbogenportal Nr. 2, Gesamtansicht. Foto M. Rykl, 2017.

Abb. 14: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Aktuelle Portaltaufnahme, L. Kubeková, 2017. Die Fortsetzung des Fugenschnitts unter dem Verputz wurde weder freigelegt noch eingezeichnet. 1 – Position der ehemaligen Schwelle; 2 – Rissige Schwelle, in die niedrigere Position verschoben; 3 – Ergänzung der Schwelle mittels zwei Bohlen; 4 – Untermauerung; 5 – Aktuelle Hoffpflasterungshöhe; 6 – Stark beschädigte Profilierung; 7 – Südflügel, Hoffassade, Teil der Profilierung, von der sich verbreitenden Blende verdeckt.

Abb. 15: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Portal Nr. 2, Profilierung laut Schablone aufgenommen. 1 – Die Abschlussabfasung ist durch Abnutzen des Portals dermaßen beschädigt, dass sie nicht mittels Schablone abgemessen wurde. Sie entspricht aber in ihrer Position der am Nachbarportal Nr. 3.

Abb. 16: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Papierschablone, an die bis auf Primäranstrich gereinigte Profilierung angelegt. A: Rechter Pfosten; B: Übereinstimmendes Profil im Rechtwinkel; C: Umdrehung der Profilierung beim lichten Durchgangsmaß, deutliche Ungenauigkeiten bei der Ausführung, Zustand 2017.

Abb. 17: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Rechteckiges Portal Nr. 3, Gesamtansicht.

Abb. 18: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Grundriss des Portals samt der Nische, ohne die rezente Tür. Aufnahme und Zeichnung L. Ferlíková, 2017.

Abb. 19: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Portal Nr. 3, Dokumentierung des Aufrisses. Aufnahme und Zeichnung L. Ferlíková, 2017.

Die Fortsetzung des Fugenschnitts unter dem Verputz wurde weder freigelegt noch eingezeichnet. 1 – Ursprüngliche Höhenposition der Schwelle; 2 – Abgebrochener Steinschwellentorso; 3 – Lose Untermauerung bis mit Sandbett-Charakter; 4 – Untermauerung; 5 – Aktuelle Höhe der Hoffpflasterung; 6 – Sturz mit Übergang der Profilierung an die Pfosten; 7–9 Rechter Pfosten, einzelne Teile, gründlicher s. Abb. 18; 10 – Beschädigte Kant, wo

die einstige Umdrehung der Profilierung analogisch zur Lage am Portal Nr. 2 nur in Andeutungen und negativ definiert ist; 11 – Grau – Umriss der rezenten Tür mit der Stahlzarge.

Abb. 20: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Portal Nr. 3, Profilierung. Die Detailaufnahme unterscheidet Rundstabdetail am Sturz (6) und „nicht beendete“ Stellen an zwei Teilen des rechten Pfostens (7, 8), s. Abb. 17. Aufnahme und Zeichnung L. Ferlíková, 2017.

Abb. 21: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Portal Nr. 3, Papierschablone, an die bis auf Primäranstrich gereinigte Profilierung angelegt. A: Portalsturz; B: Linker Pfosten, Verkröpfung der Profilierung.

Abb. 22: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Portal Nr. 4 vom Antritt zu Kellerstiegen, Gesamtansicht. Foto M. Rykl, 2016. 1 – Rechteckiges Gewände mit Falz für die nach außen öffnende Tür; 2 – Abgehauene Seiten der Treppe für größere Fässer samt dem Gewände mit anschließender Putzfläche; 3 – Treppenhalsgewölbe, jünger als das Portal oder die ausgehauene Erweiterung.

Abb. 23: Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 510/I. Portal Nr. 4, abgehauener südlicher Pfosten. 1 – Steinmaterial des Pfostens; 2 – Durchgehauene Schwelle; 3 – Verschiebung der Stufen aus der Spätrenaissance, spätestens dem Frühbarock.

Abb. 24: Prager Burg, Ludwigsflügel, Geschoss in der Höhe des Wladislavsaals, Portal zwischen der Treppe und der Königswohnungsstube.

Abb. 25: Papierschablone vom Portal Nr. 2 (s. Abb. 13, 14), an die Profilierung des Portals im Ludwigsflügel angelegt.

Abb. 26: Papierschablone vom Portal Nr. 3 (s. Abb. 18, 19), an die Profilierung des Portals im Ludwigsflügel angelegt.

Übersetzung J. Noll

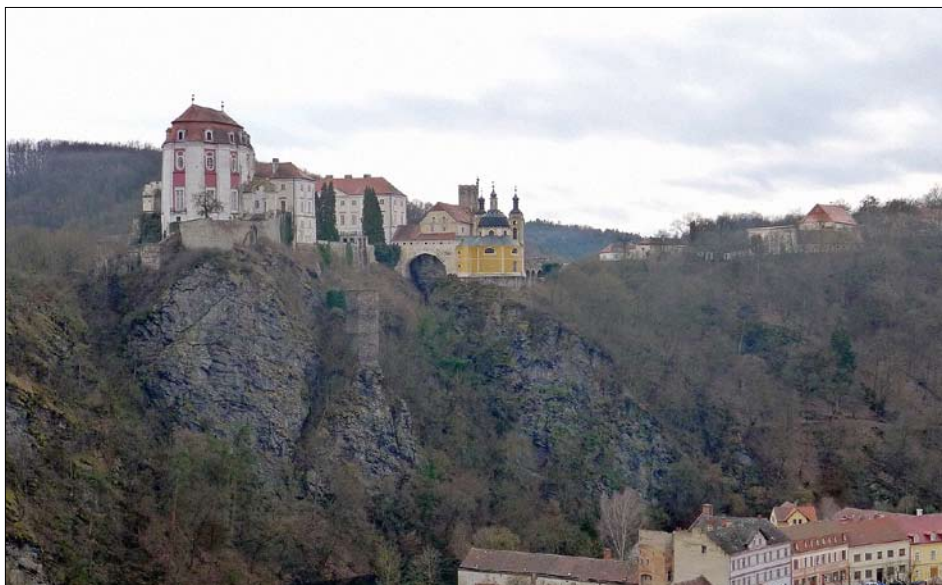
KROVY SÁLU PŘEDKŮ A NAVAZUJÍCÍHO TROJKŘÍDLÍ ZÁMKU VE VRANOVĚ NAD DYJÍ

JIŘÍ BLÁHA

Timber roofs of the Hall of Ancestors and the adjacent three wings in Vranov nad Dyjí Castle

Research of the timber roof over the Hall of Ancestors in Vranov nad Dyjí Castle facilitated the determination and dendrochronological dating of the elements that most likely came from the original roof truss in the 1690s. There are beams of firs that were cut in 1688+ (d) and 1691/92 (d); today they form oblique supports for the stone sideboards of high dormers that embellish the roof. Although two fragments about 3 m each show empty housing that remained from the previous lap joints, they provide just a vague idea about the structure which spans 18 m at the widest point of the oval. The new timber roofs in the Hall of Ancestors and its vestibule were also made of fir wood cut down over several succeeding seasons from 1736 to 1739 (d). The construction of the long south wing was carried out later in two stages that dendrochronology dates into 1748/49 (d) and 1753/54 (d). The three main palace wings did not receive today's symmetrical appearance until the mid-1780s (1783/84 d). The surviving truss structures provide valuable evidence of construction and handicraft skills of that era. Furthermore, they give testimony about the gradual simplification of timber framed roofs which resulted in the reduction of individual details and decorations.

Keywords: Baroque castle, dendrochronology, timber roofs, Moravia, carpentry

Obr. 1: Vranov nad Dyjí (okres Znojmo), čp. 93 – dálkový pohled na zámek od severovýchodu (všechny snímky J. Bláha, 2016, není-li uvedeno jinak).

Obr. 2: Vranov nad Dyjí, čp. 93, zámecký areál na letecké ortofotomapě (www.mapy.cz, 2016).

Při průzkumu krovu nad Sálem předků vranovského zámku se podařilo určit a dendrochronologicky datovat prvky pocházející s největší pravděpodobností z krovu jeho původního zastřešení provedeného v 90. letech 17. století. Jde o dřevěné trámy z jedlového dřeva káceného 1688+ (d) a 1691/92 (d) sloužící dnes jako šikmé opěry pro zděné bočnice vysokých vikýřů, které zdobí mansardovou střechu. Dva fragmenty, každý o délce přibližně 3 m, sice na sobě mají dlaby pozůstalé po starších spojích, přesnější představu o konstrukci krovu o rozpětí 18 m v nejširším místě oválu ale umožňují jen v omezené míře. Nové krovky nad Sálem předků a jeho předsálím byly zhotoveny rovněž z jedlového dřeva těžného v několika po sobě jdoucích zimních sezónách v letech 1736 až 1739 (d). Stavba dlouhého jižního křídla navázala až později, a to ve dvou etapách dendrochronologicky určených 1748/49 (d) a 1753/54 (d). K dokončení hlavního palácového trojkřídla do dnešní souměrné podoby došlo teprve v polovině osmdesátých let 18. století (1783/84 d). Dochované krovové konstrukce jsou cenným dokladem konstrukčních a řemeslných zvyklostí příslušné doby a podávají mimo jiné svědectví o postupném zjednodušování krovů podélně vázaných ležatými stolicemi,

se kterým souviselo i ustupování od individuálních detailů a ozdob.

Klíčová slova: barokní zámek, dendrochronologie, krov, Morava, tesařství

Stavba Sálu předků je charakteristickou dominantou vranovského zámku situovaného na vysokém skalním ostrohu nad řekou Dyjí. Na půdoryse protáhlé elipsy vznikla podle návrhu Johanna Bernharda Fischera z Erlachu v 90. letech 17. století zcela mimořádná stavba. Jde o jednu z prvních monumentálních realizací radikálního baroku situovaných u nás mimo významná centra (obr. 1 a 2). Původem štyrský architekt se po dlouhodobém studijním pobytu v Římě v roce 1687 usadil ve Vídni. Skutečnost, že pracoval u samotného Gian Lorenza Berniniho, měla magický vliv na hraběte Michaela Jana II. z Althannu, který v té době v místě staré středověké kaple vranovského zámku plánoval vytvořit sál s monumentální rodovou galerií. Investor i oslovený architekt se shodli v tom, že by zde mělo vzniknout něco ojedinělého, na sever od Alp dosud nevidaného, což se jim také během první poloviny 90. let 17. století podařilo uskutečnit.¹⁾

Dnešní zastřešení sálu v podobě mansardové střechy, která organicky navazuje na jeho zděnou stavbu, je dílem až pozdější barokní doby, což přesvědčivě

prokázala Dana Novotná na základě jednoho z prvních úspěšných dendrochronologických datování uskutečněných u nás v polovině 90. let 20. století Josefem a Tomášem Kynclovými.²⁾ Stávající konstrukci krovu sálu Novotná později podrobněji rozebrala také ve stati zařazené do monografie vydané u příležitosti třisetletého výročí vzniku sálu a jeho výzdoby.³⁾ Kromě jiného zde upozornila i na nezvyklé konstrukční řešení vikýřů osazených do spodní části mansardy následně až po kompletním dokončení krovu a diskutovala možné varianty původního zastřešení stavby.

Před opravou střech zámku zahájenou v roce 2016 se další doplňující operativní průzkumy zaměřily právě na krovky nad Sálem předků a nad navazujícími třemi palácovými křídly. V souvislosti s přípravou celkové obnovy dřevěných konstrukcí a výměny střešní krytiny tak mohly být doplněny informace o postupné výstavbě jednotlivých krovů, jejich konstrukčním uspořádání, konstrukčně-

Obr. 3: Vranov nad Dyjí, zámek – pohled na střechy Sálu předků a navazujícího východního křídla zámku od západu.

Obr. 4: Vranov nad Dyjí, zámek – pohled na střechy jižního a západního křídla zámku od východu.

-typologickém zařazení, řemeslném zpracování a cenných detailech.

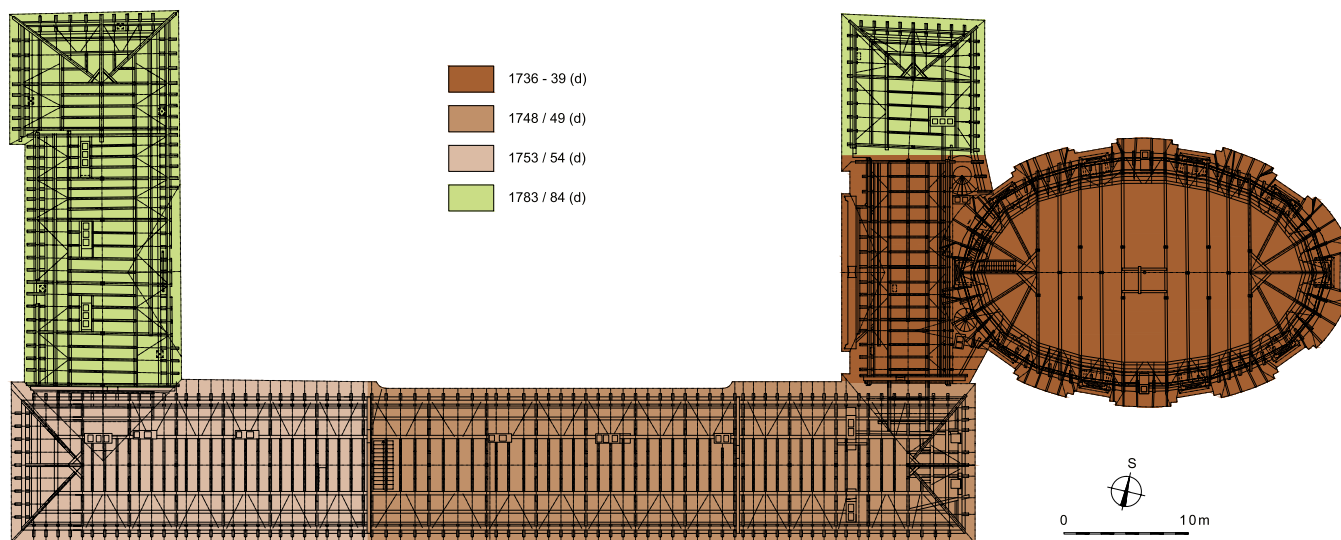
Provedený průzkum především revidoval a doplnil starší dostupné informace týkající se dendrochronologického datování krovů nad Sálem předků (1995) a nad navazujícími třemi křídly zámku (2013). Veškeré v minulosti získané i nově doplněné výsledky dendrochronologického datování obsahuje souhrnná výzkumná zpráva z prosince 2016.⁴⁾ Nejcenějším novým poznatkem je úspěšné určení stáří druhotně použitých dřevěných prvků sloužících jako šikmé opěry pro zděné bočnice vysokých vikýřů, které zdobí stávající mansardovou střechu Sálu předků. Jedle použité na jejich výrobu byly skáceny 1688+ (d) a 1691/92 (d), což dokládá, že se skutečně jedná o části vyřezané z původního krovu sálu případně jeho předsálí.

I nadále zůstává v platnosti, že nový krov Sálu předků včetně navazující části východního křídla zámku byl zhotoven z jedlového dřeva káceného v několika po sobě jdoucích zimních sezónách v letech 1736–39 (d), tedy až po smrti architekta Fischera z Erlachu.⁵⁾ Stavba dlouhého jižního křídla navázala ve dvou etapách dendrochronologicky určených 1748/49 (d) a 1753/54 (d). K do-

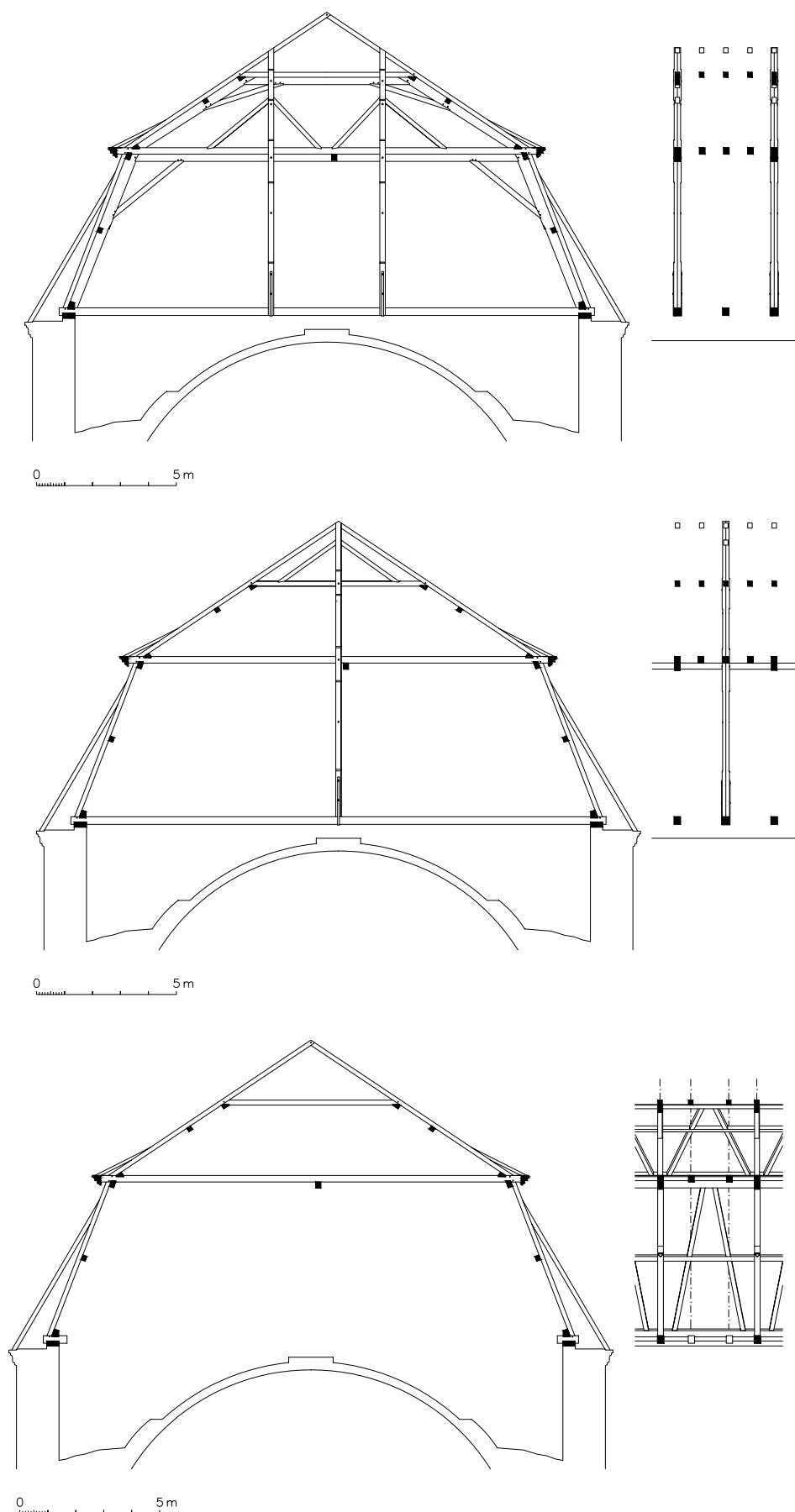
končení hlavního trojkřídlí do dnešní souměrné podoby došlo až v polovině osmdesátých let 18. století (1783/84 d). Nejpozději v této době bylo odstraněno starší severní křídlo dobře patrné na grisaillové malbě dochované nad vstupem do sálu (obr. 17), aby zde mohla být zřízena vyhlídková terasa.

KROV SÁLU PŘEDKŮ (1738/39 D; 1691/92 D – DRUHOTNĚ UŽITÉ PRVKY)

Zastřešení elipsovitého půdorysu o rozměrech vyžadujících nad vysokou klenbou sálu překonat v příčném směru volné rozpětí cca 18 m a v podélném dokonce 28 m patřilo bezpochyby k nejobtížnějším tesařským úlohám své doby. Na počátku 90. let 17. století, kdy výstavba sálu probíhala, u nás ještě nebyly se srovnatelnými stavbami nepravidelného půdorysu větší zkušenosti. Otázkou proto stále zůstává podoba krovu Sálu předků v době od roku 1695, kterým je datována malovaná výzdoba interiéru,⁶⁾ a který tedy už v té době musel být chráněn střechou, do roku 1740, kdy byla původní rovná atiková koruna nahrazena vysokou mansardovou střechou s výraznými vikýři.

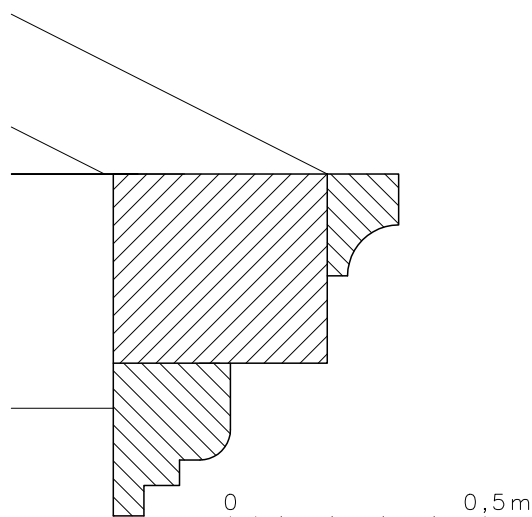
Obr. 5: Vranov nad Dyjí, zámek – půdorys zkoumaných krovů s vyznačením stáří jednotlivých úseků (všechny výkresy J. Bláha, J. Buzek, 2016).

Obr. 6: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, 1738/39 (d).

Dostupné ikonografické podklady jsou zjednodušené a o tvaru a konstrukci střechy, která byla navíc i při dálkových pohledech částečně nebo dokonce úplně skrytá za atikou, neposkytují žádné bližší informace. Malba Johanna Michaela Rottmayra nad vstupem do Sálu předků z doby okolo roku 1695 (obr. 17) znázorňuje vranovský zámek na dálkovém pohledu. Stavba je tu zdánlivě (ještě?) bez střechy, nicméně motiv není příliš zřetelný a navíc nelze vyloučit změny, ke kterým mohlo dojít při pozdějších retuších a restaurování výjevu. Za další zachycení podoby Sálu předků na konci 17. století je s určitými pochybnostmi považován i štukový reliéf (obr. 18) nalézající se v jedné z nik v jihozápadní části sálu.⁷⁾ V průhledu stylizovaným vítězným obloukem je vidět část okrouhlé stavby zakončené atikou či polopatrem zdobeným na korunní římse oblými vazami.

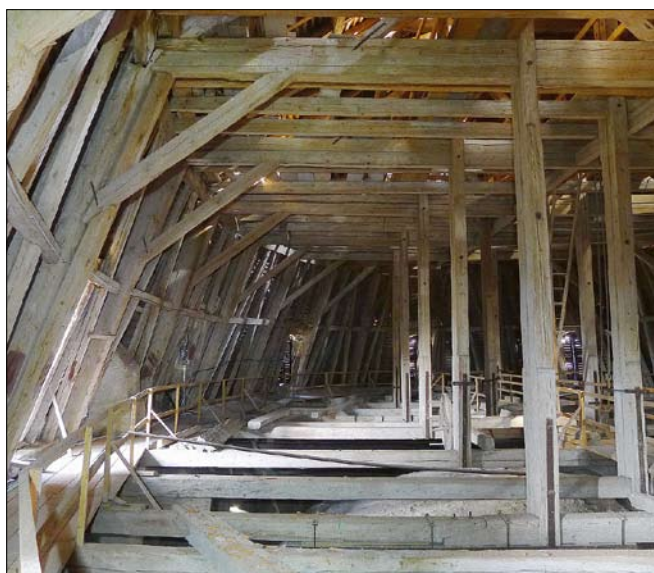
Nejcennějším hmotným dokladem podoby, jakou měla střecha sálu na konci 17. století, tak zůstávají výřezy z prvků staršího krovu použité jako šikmé opěry pro zděné bočnice vysokých vikýřů. Podle profilu 25×30 cm jde nejspíše o vazné trámy. Z prázdných dlabů na těchto druhotně použitých prvcích (obr. 12 až 15) lze rozpoznat to, že se k nim z různých směrů připojovaly další šikmé vzpěry. Stáří dvou z těchto prvků bylo dendrochronologicky určeno 1688+ (d) a 1691/92 (d), což dokládá, že se skutečně nejspíše jedná o části rozebraného původního krovu nad Sálem předků, eventuálně nad jeho předsálím. Do konstrukce nového krovu nejsou tyto prvky zavázány, opírají se z vnější strany o podélné rozpěry ležících stolic spodní úrovně a přichyceny k nim jsou zednickými skobami – kramlemi. Práce se staršími hraněnými a vyzrálými prvky tedy vyžadovala pouze zakrácení na požadovanou míru, díky čemuž se už zřejmě obešla bez asistence tesařů, jak na to upozornila už Novotná ve

Obr. 7: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, detail původní profi-
lace mansardové římsy.

Obr. 9: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, rumpál pro zvedání
lustru a za ním vertikální buben stavebního navijáku.

Obr. 8: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, celkový pohled do
severní části.

Obr. 10: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, pohled do horní části
konstrukce mansardové střechy.

svém článku z roku 2003.⁸⁾ Z nálezové situace na místě je zcela evidentní, že vikýře byly vyžděny až do hotového krovu. Některé z krokví a dokonce i spodních částí ležatých sloupků nesou známky dodatečného odsekání spodních částí zasahujících do vikýřů. To, že byly současně použity výřezy ze staršího krovu, zase dokládá, že mezi stavbou krovu a doplněním vikýřů nemohl být žádný větší časový odstup.

Rozvržení prázdných dlabů na druhotně použitých prvcích nám dovoluje zamyslet se nad podobou vazby nízkého krovu sálu na konci 17. století. Je zřejmé, že každá ze dvou šikmých vzpěr, po kterých zbyly jen dlaby pro plátové spoje, měla jiný profil. Z rybinovitého rozšíření dlabů lze zase zjistit, že se k fragmentu vzpěry připojovaly z různých stran. Tyto dva poznatky jsou velmi důležité, protože nám při hypotetické rekonstrukci geometrie krovu značně zužují počet možných variant. Například je evidentní, že fragmenty nemohou pocházet z krokví, a nejspíše ani ze sloupků. S ohledem na různé profily a úhly

Obr. 11: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, detail závěsné
nádoby pro stavební manipulaci.

Obr. 12: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, druhotně použitý prvek datovaný 1688+ (d).

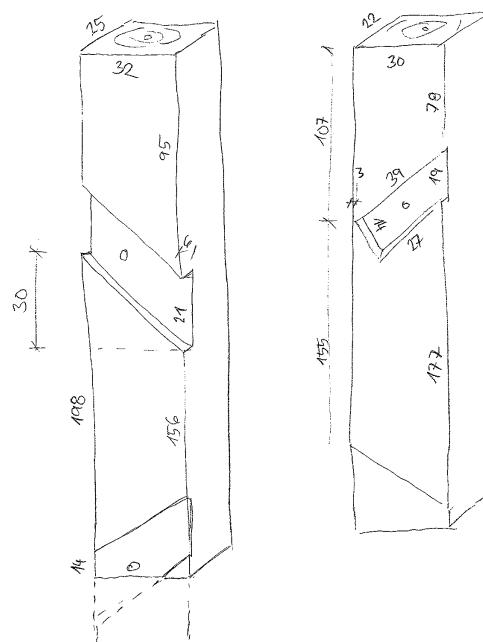

Obr. 13: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, detail dlabu pro kryté překlátování z dalšího druhotně použitého prvku.

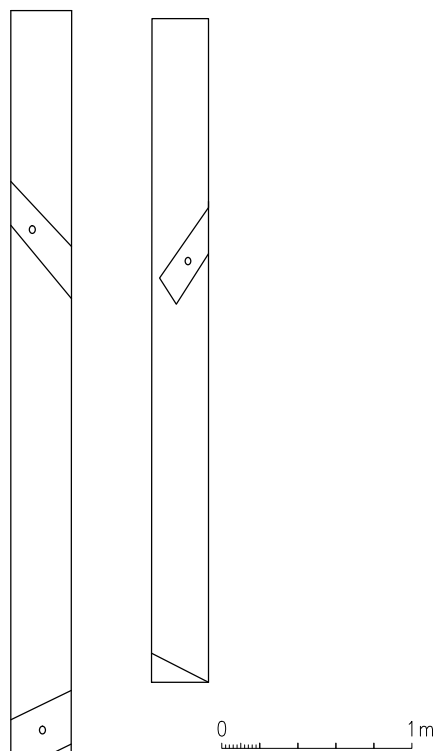
připojovaných prvků může jít pouze o vazné trámy. Za normálních okolností sice nemáme ani u vazných trámů vzpěry směřující směrem dolů, tedy ven z trojúhelníku vymezeného vazným trámem a krokvi. V případě krovu vranovského Sálu předků je ale situace jiná. Snaha o co nejnižší střechu mohla vést k využití prostoru za atikou pro umístění sloupků a šikmých vzpěr, které by omezovaly volné rozpětí dlouhých vazných trámů. Nejpravděpodobnější varianta uspořádání vzpěr takovéto příčné vazby je ukázána na obr. 16. Pro lepší možnost porovnání s pozdějším mansardovým krovem jsou fragmenty zakresleny do místa s největším příčným rozpětím. Ve skutečnosti je

levá boční opora
2. vikýře od Z:
na severní straně

levá boční opora
3. vikýře od Z:
na severní straně

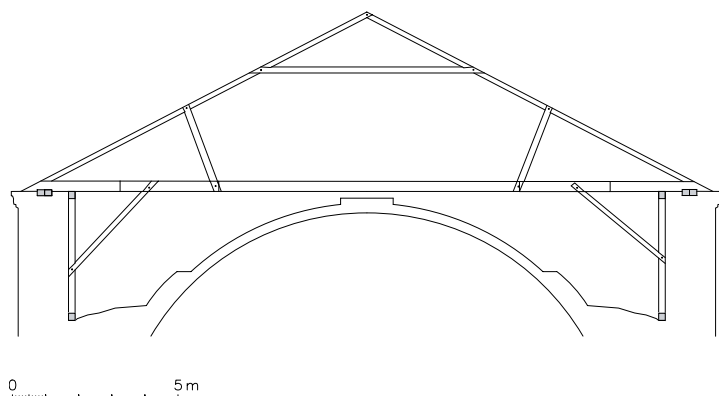

Obr. 14: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, skici a zaměření dlabů na dvou druhotně použitých fragmentech.

Obr. 15: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, vykreslení fragmentů obou prvků v poměrovém měřítku.

však pravděpodobnější, že každý z výřezů pochází z jiného vazného trámu, tedy spíše kratšího, nebo dokonce z některého z krátkat použitých v krajních uzávěrech zaobleného půdorysu. Je třeba si také uvědomit, že elipsovitý tvar

Obr. 16: Vranov nad Dyjí, zámek – krov Sálu předků, příklad možného umístění na-lezených fragmentů ve starší konstrukci.

základny krovu měl při zachování stejné výšky hřebene nutně za následek, že se v různých vazbách postupně měnil i úhel sklonu krokví. Způsob podélného ztužení vazeb uvedený schématický zakres neřeší.

Stavba do dnešních dnů dochovaného krovu mansardového tvaru mohla začít nejdříve v roce 1739. V zimě na počátku tohoto roku byly totiž pokáceny jedlové kmeny, z nichž je krov zhotoven.⁹⁾ Střecha je pokrytá keramickými taškami bobrovkami. Ve sběžištích obou závěrů jsou upevněny výrazné hrotnice s měděnými makovicemi a plochými štítky. Hřeben střechy mezi oběma sběžišti je přímý.

Konstrukce je odvozena z krokevního krovu s hambalky opatřené podélným vázáním obvodově rozvinutými ležatými stolicemi doplněnými o dlouhá věšadla (obr. 6 až 11). Ležaté stolice jsou použity v obou úrovních střechy o různém sklonu krokví. V příčném směru jsou opatřeny pásky začepovanými na každém konci s částečným čelním zapuštěním a s čepy zajištěnými vždy dvěma dřevěnými hřeby. V podélném směru jsou v každém poli použity dvojice šikmých zavětrovacích vzpěr jdoucích z pětistranných prahů přes podélné rozpěry do ližin. Ležaté sloupky spodní úrovně se strmými krokviemi o sklonu 69° dosahují délky 6 m, směrem vzhůru se plynule rozšiřují a navíc mají přibližně v polovině své výšky trojúhelníkové přechodové štítky s dvojitým odstupněním a oblouny při horní hraně. V horní části krovu (obr. 10) mají krokve sklon pouze 34°. Jednotlivé prvky ležaté stolice jsou zpracované podobně jako ve spodní části krovu, pouze u ležatých sloupků scházejí přechodové štítky. Hambalky jsou do krokví čepované a zajištěné dřevěnými hřeby.

Plných příčných vazeb je celkem šest, kromě sloupků a vzpěr ležatých stolic obsahuje každá z nich ještě dvojici zdvojených věšáků, přičemž každý z nich je opatřen dvěma vzpěrami opřenými do vazného trámu vrchní části mansardy. Obě části věšáků přiložené ze stran k příčným vazbám jsou propojeny kovanými svorníky s plochými hlavami. Svorníky jsou závitové, v horní části dokonce opatřené šestibokými maticemi, mohly být tedy vyměněny při některé z pozdějších oprav krovu. Při dendrochronologických odběrech byla zachycena vyměněná krokev 1834/35 (d) a k údržbě či opravám v průběhu 19. a 20. století se zřejmě vztahují i četné letopočty se jmény či iniciálami vymalované přímo na trámech (1837, 1866,

1867, 1876, 1884, 1923) nebo ve štukových terčích provedených na komínových tělesech (1923, 1947). Trámy, ze kterých jsou věšáky složené, mají v místech křížení s prvky příčných vazeb zesílený profil. Přechody profilu jsou na nejspodnější úrovni ozdobně upravené oblounem a zářezem, v horní části mají jednoduchý šikmý tvar. Stejnou úpravu mají i čtyři středové hřebénové věšáky instalované v mezilehlých vazbách uprostřed krajních polí. Rozdíl oproti plným vazbám je ten, že vynášecí vzpěry věšáků jsou opřené až na úrovni horních hambalků.

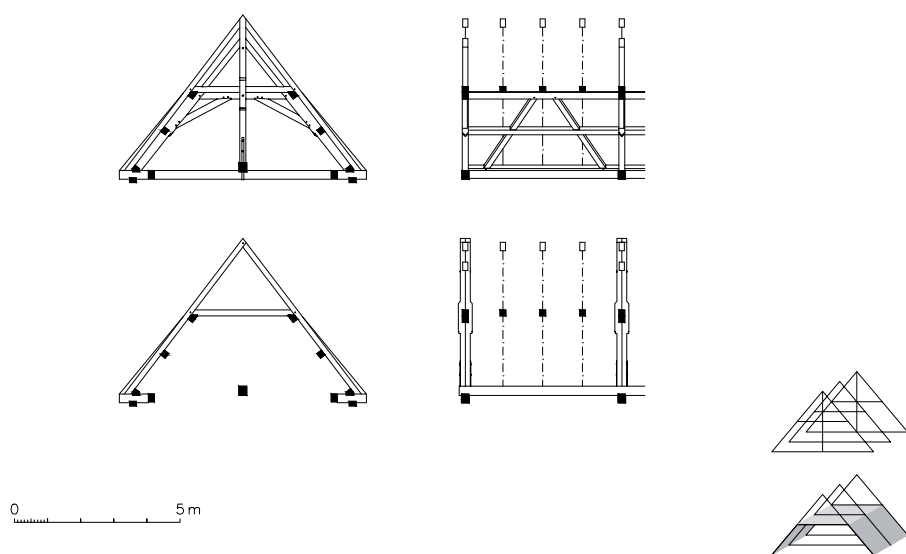
Nad oběma elipsovitými závěry jsou ležaté sloupky a vzpěry stolic použity také v podélné ose krovu a v každém ze čtyř kvadrantů vždy ještě v dalších dvou diagonálních směrech. Zbývající příčné vazby a jejich úseky v závěrech jsou tzv. prázdné. Paty jejich krokví ve spodní úrovni jsou začepované nikoli do vazných trámů, ale do krátkat s volnými vnitřními konci. Uprostřed krovu není osazen věšák, ale je zde ukotven vysoký buben vertikálního navijáku, patrně pozůstatek po stavební manipulaci, a rovněž menší horizontální rumpál se západkovým kolem, který sloužil

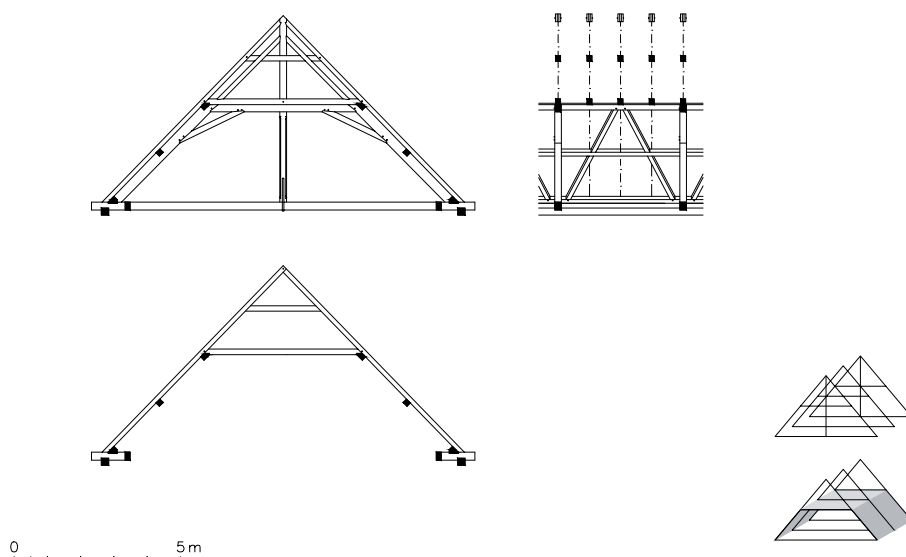
Obr. 17: Vranov nad Dyjí, zámek – detail nástěnné malby pořázené Johannem Michaellem Rottmayrem přibližně v roce 1695 nad vchodem do Sálu předků (reprodukce NPÚ ÚOP v Brně, 2003).

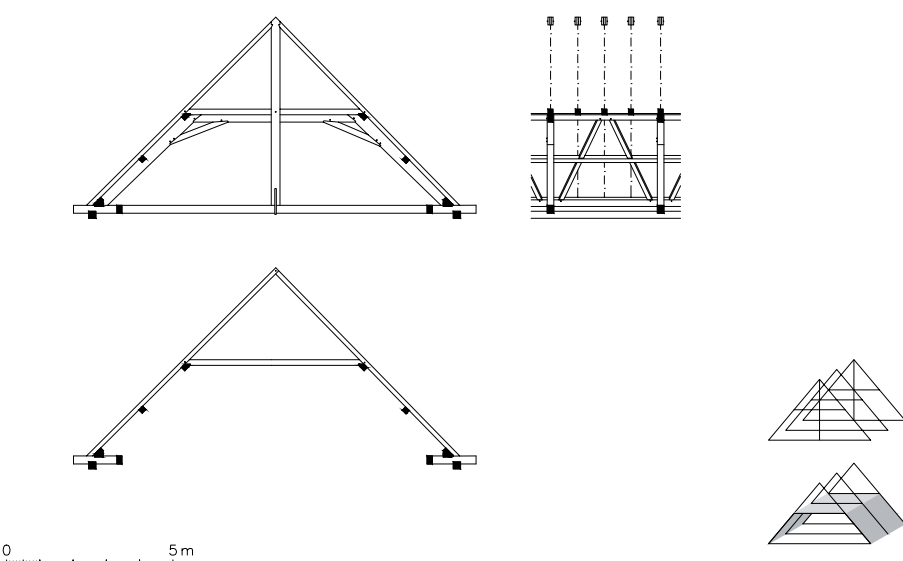
Obr. 18: Vranov nad Dyjí, zámek – detail štukového reliéfu v okenní špaletě Sálu předků (reprodukce NPÚ ÚOP v Brně, 2003).

Obr. 19: Vranov nad Dyjí, zámek – krov nad předsálím Sálu předků, 1736/37 (d) a 1737/38 (d).

Obr. 20: Vranov nad Dyjí, zámek – krov jižního křídla, 1748/49 (d) a 1753/54 (d).

Obr. 21: Vranov nad Dyjí, zámek – krov západního křídla, 1783/84 (d).

k ovládání výšky lustru v sále a jeho rozsvěcení, příp. zhasínání (obr. 9). S vytahováním stavebního materiálu do prostoru podkroví zřejmě souvisí i okovaná nádoba s okem pro zavěšení (obr. 11).

Vazné trámy horní úrovně mansardy jsou použity ve všech vazbách. V mezilehlých a prázdných vazbách v nejširší části krovu by jejich volné rozpětí (vzdálenost mezi vnitřními líci ližin spodní ležaté stoličky) dosahovalo až 14 m. Z toho důvodu je na úrovni příčných rozpěr plných vazeb upevněn podélný průvlek podpírající vazné trámy. Tento průvlek je z důvodu křížení se středovými věšáky posunut mimo střed krovu. Na konce horních vazných trámů je upevněna profilovaná římsa složená ze tří kusů. Hlavní trám obdélného profilu je načepovaný na konce vazných trámů a k němu jsou kovanými hřebíky připevněny další dva menší profilované prvky (obr. 07). Výsledný tvar střechy formují námětky krokví, které mají ve vrchní části střechy délku přes 2 m a ve spodní dokonce více než 6 m.

Krov je tradičně ručně opracovaný technikou vysoké práce, montážní číslování jednotlivých vazeb postupuje od západu k východu a kombinuje úzké srpkovité záseky sekerou s drobnými trojúhelníčky vyštipávanými špičkou nástroje. Ještě složitější systém značení byl použit u zdvojených věšáků v plných vazbách, kde malé trojúhelníčky označují příslušnost k odpovídající příčné vazbě a úzké záseky zase přesně určují polohu prvku v každé čtveřici. Pro odlišení dlouhých hřebenových věšáků v prostřední řadě a také některých vazeb v elipsových závěrech nestačilo ani to, a tak byly některé z vyseknutých značek ještě zvýrazněny červenou barvou.

Obr. 22: Vranov nad Dyjí, zámek – pohled do krovu nad předsálím Sálu předků situovaným v jižní části východního křídla.

KROV JIŽNÍ ČÁSTI VÝCHODNÍHO KŘÍDLA (1736/37 D; 1737/38 D)

Nejmladší dendrochronologicky zachycená sezóna těžby dřeva pro krov střechy nad částí východního křídla s předsálím a bočními vřetenovými schodišti o rok předchází data zjištěná u většiny prvků v krovu vlastního sálu. To ale nutně nemusí znamenat, že by krov této části byl postaven o rok dříve. Materiálu pro krov nad Sálou předků totiž bylo nejen potřeba připravit mnohonásobně více, ale co je podstatné, šlo o prvky větších délek a profilů.

Po konstrukčně typologické stránce je krov sedlové střechy jižní části východního křídla (obr. 19 a 22) provedením detailů spojů, přechodových profilů i montážního číslování shodný s krovem Sálu předků. Krokevní konstrukce s hambalky a s rozvinutým podélným vázáním ležatou stolicí je rozdělena na čtyři nestejně široká pole vymezená pěti plnými vazbami (viz výkres půdorysu krovu). Krov původně pokračoval jižním směrem za dnešní požární zeď, která zde byla vyzděna až dodatečně. Přínejmenším na snímku pořízeném těsně před rokem 1888¹⁰⁾ zeď vystupující dnes nad střechu ještě není patrná.

Na rozpětí necelých 6,50 m mezi vnitřními líci pozednic jde o nezvykle solidní konstrukci doplněnou v plných příčných vazbách zdvojenými věšáky se vzpěrami opřenými na úrovni hambalků. Důvodem pro stavbu takto mohutně dimenzovaného krovu bylo jistě i to, že je do něj prostřednictvím podélného trámu usazeného na vazné trámy částečně vynesena i konstrukce stropu taktéž elipsovitého předsálí. Dalším rozdílem oproti krovu nad Sálou předků je to, že v prázdných vazbách jsou krátkata čepovaná do podélných výměn.

Montážní číslování postupuje od severu k jihu a je provedeno vyštípávanými trojúhelníčky navázanými na příčný zásek. Kontramarkou odlišující východní stranu krovu je jednoduchý příčný zásek přidáný ke každé značce.

KROVY JIŽNÍHO KŘÍDLA (1748/49 D; 1753/54 D)

Protáhlé jižní křídlo se střechou ukončenou na obou koncích valbami má krov jednotného provedení rozdělený

Obr. 23: Vranov nad Dyjí, zámek – pohled do krovu severní části východního křídla.

na tři samostatně číslované konstrukční úseky, které odpovídají členění nádvorní fasády na střední část o sedmi okenních osách a s průčelím mírně ustupujícím oproti dvěma nestejně širokým postranním úsekům. Jednotlivé díly jsou předěleny požárními zdmi s železnými dveřmi. Krovy jsou zhotoveny z jedlového dřeva, které bylo nad východní a střední částí jižního křídla káceno na přelomu let 1748/49 (d) a nad západním úsekem až 1753/54 (d). Krovy z obou zjištěných časových etap se liší pouze drobným detailem u výběhů okosení středových věšáků. Ve východní a střední části mají tyto výběhy nepatrně složitější profilaci (obr. 25).

Z konstrukčního hlediska jde opět o krokevní krov s hambalky a podélným vázáním ležatou stolicí (obr. 20). Hambalky jsou tentokrát použity ve dvou výškových úrovních. Hřebenové věšáky v plných příčných vazbách jsou jednoduché, v části mezi příčnou rozpěrou a vazným trámem mají okosené hrany. Symetrické vzpěry věšáků jsou rovnoběžné s krokviemi a opírají se o hambalky v první úrovni. Krátkata v prázdných vazbách jsou čepována do podélných výměn. Celkem je mezi oběma valbovými sběžišti sedmnáct polí vymezených plnými příčnými vazbami.

Montážní číslování postupuje vždy od východu směrem k západu. Na severní straně východního úseku se ještě objevují drobné trojúhelníčky řazené k úzkému příčnému záseku, v dalších dvou úsecích je vyštípnutý trojúhelníček na každé značce už jen jeden a má funkci kontramarky, tedy značky odlišující stranu, v tomto případě stranu severní. Plné vazby východní valby mají kontramarky v podobě nezapočítaných šikmých záseků.

Do východní části krovu jižního křídla je vložen mohutný zazubený roštový nosník, který vynáší konstrukci stropu. Prostřední tři pole středního úseku zčásti vyplňují půdní komory s hrázděnými stěnami (obr. 24). Vestavba je prozřavě řešena tak, že umožňuje kontrolu stavu prahů včetně pat krokví i ležatých sloupků. Hlavní přístup do podkroví vede po schodišti situovaném na západním konci středního dílu. Na komínových tělesech všech tří křídel hlavní části zámku je velké množství nápisů se jmény řemeslníků a datacemi převážně z pozdější doby (1850, 1852, 1889, 1907, 1926).

Obr. 24: Vranov nad Dyjí, zámek – pohled do krovu jižního křídla s patrnou hrázděnou vestavbou půdních komor.

Obr. 25: Vranov nad Dyjí, zámek – detail zdobící hrany věšáků v krovu jižního křídla.

KROVY ZÁPADNÍHO A SEVERNÍ ČÁSTI VÝCHODNÍHO KŘÍDLA (1783/84 D)

Nejpozději a patrně téměř současně vznikly krovy nad západním křídlem (obr. 21) a nad rozšířeným severním úsekem křídla východního (obr. 23). Jedlové kmeny použité na jejich výrobu byly smýceny v mimovegetačním období na přelomu let 1783/84 (d).

Opět jde o kroevní krovy s hambalky a podélným vázáním vyspělou ležatou stolicí. Věšáky v plných vazbách jsou podobné jako u jižního křídla zhotovené pouze z jednoho prvku, ale nejsou nijak ozdobně upravované. Konstrukce je opět o něco úspornější, scházejí věšadlové vzpěry a jejich roli zde plní pouze krokve. Oproti ostatním krovům mají u těchto úseků příčné vzpěry plných vazeb v čepování na horním konci pouze jeden dřevěný hřeb.

Montážní číslování je podobné jako u jižního křídla. Úzké příčné záseky doplňují kontramarky v podobě vyštípnutého trojúhelníčku uprostřed některé z jednotek a jsou jimi označeny vždy strany obrácené do nádvoří. Severní valba západního křídla je oproti krovu odlišena dvěma vyštípnutými trojúhelníčky a u vazby ve středu severní valby východního křídla je zase krajní jednotka z římské cifry VIII zvýrazněna červeně.

SHRNUTÍ

Krov nad Sálem předků vranovského zámku patří mezi nejpozoruhodnější příklady tesařského „velkého díla“, jaké se dochovaly na našem území. V období vrcholného baroku dospělo konstrukční stavitelství do takové úrovně, že umožňovalo zastřešit stavbu téměř libovolného půdorysu a tvaru. Skvělé je, že i přes stáří téměř tří set let od svého vzniku je tato smělá konstrukce stále v takovém stavu, který dovoluje její další setrvávání v původní funkci.

Krovové vazby z různých časových vrstev dochované nad jednotlivými křídly navazujícího paláce jsou cenným dokladem konstrukčních a řemeslných zvyklostí příslušné doby a velmi názorně ukazují, jak byly barokní krovy podélně vázané ležatými stolicemi postupně zjednodušovány a zbavovány individuálních detailů či ozdob. Od poloviny 18. století se už na většině našeho území setkáváme s le-

žatými stolicemi jednotného provedení i s víceméně ustálenou podobou tesařských spojů. Ze schémat uvedených v obrazové příloze je dobře vidět, že krovy palácového trojkřídla včetně těch nejmladších, datovaných do 80. let 18. století, byly i na nepříliš velké rozpětí navrženy jako značně masivní, tedy s podstatně větší spotřebou materiálu, než bylo obvyklé v následujících obdobích.

Článek byl vytvořen za finanční podpory grantového projektu DG16P02M026 „Historické dřevěné konstrukce: typologie, diagnostika a tradiční opracování dřeva“, programu NAKI II, jehož poskytovatelem je Ministerstvo kultury ČR.

Ing. Jiří Bláha, Ph. D. – ÚTAM AV, v. v. i.

POZNÁMKY

- 1) H. Lorenz, K architektuře Sálu předků ve Vranově nad Dyjí, in: B. Samek ed., Sál předků na zámku ve Vranově nad Dyjí. Brno: NPÚ ÚOP 2003, s. 25–34.
- 2) D. Novotná, Dendrochronologie v praxi – Vranov nad Dyjí, Jihlava, Zprávy památkové péče 58, č. 4, 1998, příloha s. XXXV–XXXVII.
- 3) Táž, Technické aspekty datování krovu nad Sálem předků, in: B. Samek ed., o. c. v pozn. 1, s. 35–42.
- 4) T. Kyncl, Dendrochronologické datování krovů a stropů zámku ve Vranově nad Dyjí. DendroLab Brno 12/2016.
- 5) J. B. Fischer von Erlach zemřel ve Vídni 5. dubna roku 1723.
- 6) M. Lux, Fresky Johanna Michaela Rottmayra v Sále předků vranovského zámku, in: B. Samek ed., o. c. v pozn. 1, s. 71.
- 7) I. Schemper-Sparholz, K plastické výzdobě Sálu předků ve Vranově nad Dyjí, in: B. Samek ed., o. c. v pozn. 1, s. 51–69.
- 8) D. Novotná, o. c. v pozn. 3.
- 9) V průběhu průzkumu z roku 2016 byl odebrán pouze jeden referenční kontrolní vzorek s lokalizací ověřenou montážním číslováním. Uvedené datování vychází především z průzkumu provedeného v roce 1995, kdy byly odebrány vzorky ze 44 trámů. Viz D. Novotná, o. c. v pozn. 2.
- 10) Fotografie Raimunda Stillfrieda je součástí alba reprezentativních fotografií moravských zámků: R. von Stillfried, Burgen und Schlösser Mährens. Brno 1888.

DIE DACHSTÜHLE DES AHNENSAALS UND DES ANSCHLIESSENDEN DREIFLÜGELBAUS IM SCHLOSS VRANOV NAD DYJÍ

Der Ahnensaalbau im Schloss Vranov nad Dyjí (Frain, Bez. Znojmo [Znaim]) stellt eine charakteristische Dominante des Frainer Schlosses auf einer steilen Felsensporn über dem Thayatal dar. Über dem Grundriss von länglicher Ellipse entstand nach Entwurf von Johann Bernhard Fischer v. Erlach in den 1690er Jahren ein recht außerordentlicher Bau. Es handelt sich um eine der ersten monumentalen Ausführungen des radikalen Barocks, die in böhmischen Ländern außerhalb der bedeutenden Zentren situiert sind. Der Architekt steirischer Herkunft wurde 1687 in Wien nach seinem langjährigen Studienaufenthalt in Rom sesshaft. Die Tatsache, dass er bereits beim berühmten Gian Lorenzo Bernini gearbeitet hatte, beeinflusste den Grafen Michael Johann II. v. Althann in seiner Absicht an Stelle der alten Frainer Schlosskapelle einen Saal mit der monumentalen Ahnengalerie zu erbauen. Der Auftraggeber zusammen mit dem angesprochenen Architekt vereinbarten sich darin, dass es dort etwas ganz Einzigartiges, nördlich von Alpen bislang gar nicht Gesehenes hätte entstehen sollen, und das ist ihnen in der ersten Hälfte der 1690er Jahre auch zu vollziehen gelungen.

Bei der 2015 erfolgten Untersuchung des Dachstuhls über dem Ahnensaal im Schloss Vranov ist es gelungen die mit der höchsten Wahrscheinlichkeit vom Dachstuhl der ursprünglichen Überdachung aus den 1690er Jahren stammenden Glieder zu bestimmen und dendrochronologisch zu datieren. Es handelt sich um die Tannenholzbalken [1688+ (d) und 1691/1692 (d)], die als Schrägstreben für gemauerte Seiten der hohen Gaupen dienen, die das Mansarddach schmücken. Zwei Fragmente mit Länge zu ca. 3 m haben zwar Zapfenlöcher nach älteren Fügungen, sie bieten jedoch eine nur beschränkte Vorstellung von der Dachkonstruktion mit Spanne zu 18 m bei der maximalen Breite des Ovals (Abb. 16). Neues Dachwerk über dem Ahnensaal und seinem Vorsaal wurde auch aus Tannenholz ausgefertigt, aber mit nacheinander folgenden Fälljahren 1736-1739 (d). Der lange Südflügelbau folgte erst später in zwei Etappen, dendrochronologisch 1748/1749 (d) und 1753/1754 (d) bestimmt. Der ganze dreiflügelige Palasbau wurde in der bis heute erhaltenen symmetrischen Gestalt erst in der Mitte der 1780er Jahre vollendet [1783/1784 (d)].

Der Dachstuhl über dem Ahnensaal des Schlosses Vranov zählt zu den bemerkenswertesten Beispielen des auf dem Gebiet Tschechiens erhaltenen „großen Zimmerwerks“. In der Hochbarockperiode erreichte das konstruktive Bauen die Höhe, da es den Bau vom beliebigen Grundriss oder Form zu überdachen schaffte. Es ist außerordentlich günstig, dass die Konstruktion trotz ihrem Alter von nahezu drei Jahrhunderten stets in dem Zustand ist, der ihr Beibehalten in ursprünglicher Funktion erlaubt.

Die Dachgespärre aus verschiedenen Zeitschichten, wie sie über einzelnen Schlossflügeln erhalten sind, stellen wertvolle Belege der Konstruktions- und Handwerksgewohnheiten ihrer Entstehungszeiten dar und zeigen sehr instruktiv, wie die durch liegende Stühle längsgebundenen Barockdachstühle schrittweise vereinfacht worden waren und der individuellen Details oder Verzierungen entbehrten. Seit Mitte des 18. Jahrhunderts trifft man auf der Mehrheit des Gebiets Tschechiens die liegenden Stühle einheitlicher Ausführung mit mehr

oder weniger stabilisierter Gestalt von Fügungen an. Aus den angeführten Schemen in der Bildbeilage kommt es deutlich heraus, dass die Dachstühle vom dreiflügeligen Palastbau samt den jüngsten, in die 1780er Jahre datierten, auch für kleine Spannweiten als sehr massiv entworfen worden waren, also mit einem erheblich höheren Materialanspruch, als es in späteren Perioden üblich war.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Vranov nad Dyjí (Frain, Bez. Znojmo [Znaim]), Schloss Nr. Konskr. 93 – Fernansicht von Nordosten (alle Fotos J. Bláha, 2016, falls nicht anders angegeben).

Abb. 2: Vranov nad Dyjí, Schloss Nr. 93 – Schlossareal, Luftbildkarte (www.mapy.cz, Zustand 2016).

Abb. 3: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldach und anschließende Ostflügeldächer, Ansicht von Westen.

Abb. 4: Vranov nad Dyjí, Schloss – Süd- und Westflügeldächer, Ansicht von Osten.

Abb. 5: Vranov nad Dyjí, Schloss – Grundriss und Altersplan der erforschten Dachstühle (alle Zeichnungen J. Bláha, J. Buzek, 2016).

Abb. 6: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, 1738/1739 (d).

Abb. 7: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, ursprüngliche Mansarddach-Gesimsprofilierung, Detail.

Abb. 8: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, Gesamteinblick in den nördlichen Teil.

Abb. 9: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, Kronleuchter-Seilwinde, dahinter vertikale Bauwindentrommel.

Abb. 10: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, obere Mansarddachkonstruktion.

Abb. 11: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, Bau-Hängegeféß, Detail.

Abb. 12: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, sekundär verwendetes Holzglied, Datierung 1688+ (d).

Abb. 13: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, Blattsasse für gedeckte Verblattung vom weiteren sekundär verwendeten Glied.

Abb. 14: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, Skizzen und Aufnahme der Blattsassen an beiden sekundär verwendeten Fragmenten.

Abb. 15: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, Skizzen beider Fragmente im Verhältnismaßstab.

Abb. 16: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaaldachstuhl, Beispiel der möglichen Position der gefundenen Fragmente in der älteren Konstruktion.

Abb. 17: Vranov nad Dyjí, Schloss – Detail vom Wandgemälde von Johann Michael Rottmayr über dem Eingang in den Ahnensaal, gegen 1695 (Reproduktion Nationalinstitut für Denkmalpflege [NPÚ ÚOP] Brno, 2003).

Abb. 18: Vranov nad Dyjí, Schloss – Ahnensaal, Fensterlaibung, Stuckreliefdetail (Repro NPÚ ÚOP Brno, 2003).

Abb. 19: Vranov nad Dyjí, Schloss – Dachstuhl über dem Ahnensaalvorraum, 1736/1737 (d) und 1737/1738 (d).

Abb. 20: Vranov nad Dyjí, Schloss – Südflügeldachstuhl, 1748/1749 (d) und 1753/1754 (d).

Abb. 21: Vranov nad Dyjí, Schloss – Westflügeldachstuhl, 1783/1784 (d).

Abb. 22: Vranov nad Dyjí, Schloss – Einblick in den Dachstuhl des Ahnensaalvorraums im Südteil des Ostflügels.

Abb. 23: Vranov nad Dyjí, Schloss – Einblick in den Dachstuhl des Ostflügelordteils.

Abb. 24: Vranov nad Dyjí, Schloss – Einblick in den Südflügeldachstuhl mit deutlichem Fachwerk-Dachraumkammereinbau.

Abb. 25: Vranov nad Dyjí, Schloss – Südflügeldachstuhl, Zierdetail an Hängesäulenkanten.

Übersetzung J. Noll